

Holberg: teatral og anti-teatralisk

Af Erik Exe Christoffersen

Bent Holms bog, *Skal dette være Troja? Om Holberg i virkeligheden* (2004) er en analytisk og teoretisk ramme for et større Holbergprojekt. Dette består dels i et analytisk dramaturgisk rekonstruktionsarbejde af Holbergs tekster og dels i en praktisk dramaturgisk bearbejdning eller »oversættelse« af Holberg til Aarhus Teater. Projektet begyndte i 1993 som et samarbejde mellem instruktøren Asger Bonfils, scenografen Annette Hansen og altså dramaturgen Bent Holm. Samarbejdet indledtes med *Jeppe på Bjerget* og fortsatte med *Den politiske Kandestøber*, 1997, *Ulysses von Ithacia*, 1999, *Henrik og Pernille*, 2000, *Don Ranudo*, 2003 og *Melampe*, 2006. De sidste fire tekster er udgivet på forlaget Drama; gendigtet, bearbejdet og kommenteret af Bent Holm. Der er altså tale om et vældig stort projekt, som retter sig både mod det aktuelle teater og naturligvis vores adgang til Ludvig Holberg (1684-1754), men det retter sig også bagud som en rekonstruktion af Holberg »i virkeligheden«, dvs. i forhold til hans kontekst og samtid. Dette forskningsarbejde i anvendt dramaturgi er der ikke mulighed for at tage stilling til i sin helhed. Det ville indbefatte både en nærlæsning af Bent Holms »oversættelser« og af originalerne og en nærmere analyse af de faktiske forestillinger, samt

naturligvis af Holbergs position i samtiden. Ingen tvivl om at det kunne være en rigtig spændende forskningsopgave, som hermed kastes videre.

Når Holm i *Skal dette være Troja?* mener det er nødvendigt med en rekonstruktion af Holberg hænger det sammen med, at den nationale Holberg-traditionen er farvet af og til en vis grad forvrænget af den senere romantik, Guldalderen, som den er etableret af maleren Wilhelm Marstrand (1810-73). Hans billeder af holbergske situationer blev en form for autoritet i udlægningen af Holberg. En anden central autoritet er William Bloch, som skabte en tilsyneladende miljørigtig Holberg, tænkt ind i et naturalistisk koncept som ned i detaljer var lånt fra Marstrand, påviser Holm. Yderligere har professor Vilhelm Andersen ifølge Holm tilføjet et grundtvigiansk præget syn på Holberg, stadig med forkærlighed for dansk Guldalder. Disse læsemåder har skabt en ganske særlig optik på Holberg og rensset ud i teatrale udtryksformer. »Brudflader, disharmonier, tvetydigheder og ubekvemheder er kittet til og malet over i billedet af dette nationalklenodie« (s. 9), ifølge Holm. Det er derfor, det har været nødvendigt at gå til forfatterskabet med nye øjne for at åbne for anderledes læsninger og løsninger. »Det afgørende udgangspunkt er at forsøge at

få et billede af, hvilken virkelighed (kon tekst), teksten i sin tilblivelse spiller sammen med – for den er i en vis forstand en del af teksten. Det princip, som i sin yderste konsekvens ville hedde: Hvilket spørgsmål er teksten svar på?» (s. 10)

I den forbindelse berører Holm klassikerproblematikken i slutningen af bogen samt i de forskellige kommentarer til de konkrete gendigtninger af Holberg. Der findes to positioner, som Holm begge er modstandere af. Den ene insisterer på, at teksten har værdi og betydning i sig selv, og det er iscenesættelsens opgave at forløse teksten så loyalt som muligt. Problemet med denne position er som nævnt, at teksten ikke er »ren« og tilgængelig som sådan – i det mindste ikke i tilfældet Holberg. Teksterne er allerede »oversat« i forhold til en bestemt fortolkning eller interesse og dermed tænkt ind i en bestemt teatergenre og må så at sige genoversættes for at gøre Holberg levende. Den anden position vender sig imod teksten og ser sammenstødet mellem tekst og iscenesættelseskoncept som det centrale, ofte med henblik på en fremhævelse af iscenesætterens private instruktørprojekt og lige så ofte med en ironisk relation til teksten, som bliver noget sekundært og en »falsk« repræsentation af livet.

Holm insisterer på en tredje vej, som han kalder en dialektisk montage. Dette er en bearbejdning af teksten og en annektering af denne i et selvstændigt kunstnerisk projekt, som er baseret på en grundig analyse af Holbergs tekster og andre skrifter samt konteksten: Det forudsætter, at man ikke afviser tekst som anti-kunstnerisk, men forholder sig

til dens billedpotentiale og dens oprindelige sammenhæng, for derefter at se den i en nutidig kontekst.

Påstander er, at gik man i stedet ind i Holbergs værk, og valgte man på ganske udansk vis at tage det seriøst, f. eks. ved at konfrontere det med virkeligheden som kontekst, så ville der fremtræde et univers af skepsis og disharmoni, med ekstremerne, flertydigheden, irrationaliteten, vanviddet, det futile greb om virkeligheden og illusionen som drivende dynamik. Et mod til at investere tvivl og rædsel i grotesk-ironisk form som teater. Med andre ord en psykologi som er ekstremt moderne. (s. 266)

Holms tredje vej tager både afstand fra avantgardens eller postmodernismens anti-tekst strategier og fra en romanisering af teksten. Det er en form for repræsentationskritik, som placerer ham i en realisme-position, ikke naturalisme, men netop en virkelighedsnær læsning af Holberg »i virkeligheden«.

Bent Holms *Skal dette være Troja?* behandler aspekter af Holbergs samtid, og han lægger ikke skjul på dennes kompleksitet og dobbelthed i forholdet til teatret, trolddom, maskerede og teologi. Holberg taler for en frisætning af individet i en tid, som stadig er præget af forbud mod teatret, og en opfattelse af teater som skadelig. Desuden er Holberg tilhænger af oplysningsprojektet som en kritik af enhver form for undertrykkelse og umyndiggørelse gennem overtro, overfladisk og barok teatralitet. Den overdrevne teatraliske adfærd er naragtig, falsk, manipulerende og dermed undertrykkende. Den naragtige er indhyllet i et teatralisk blændværk, et bedrag eller

selvbedrag som komedien og intrigen så at sige skal demaskere og rense. Det er et dannelsesprojekt, som benytter fornuft og latter og handler om at være eller gøre til nar og om det teatrale spil mellem fiktion og realitet. Dramaturgisk kan Holberg ifølge Holm ses som et aristotelisk katharsis-lignende projekt. Holberg er realist og Holm påpeger, at det afgørende og gennemgående i alle komedierne er selverkendelse, hvad enten denne er knyttet til personerne eller til tilskueren. Dette er Holbergs rationelle oplysningsprojekt.

Det, som ifølge Holm skaber en kant, er det faktum, at Holberg er inspireret af *commedia dell'arte* og generelt en grov karnevalistisk komedietradition, som han havde set i Frankrig og Italien. Denne teatrale tradition dyrker den dynamiske kropslige kommunikation baseret på situation og tilskuerhenvendelse. Det betyder, at Holberg har to forskellige Narre. Den som er til nar, teatralisk og til grin i sit indbildte rollespil på grund af manglende realitetsans. Og den anden som gør nar ved at skabe teatral uorden, kaos, galskab, usammenhæng og som bringer blændværker til fald gennem skarpsyn og vid. Der er tale om en dobbeltbestemmelse af begrebet teatralitet. Holberg er anti-teatralisk i den forstand at teatralisk betyder en form for overfladisk, uegentlig forstillelse, hvad enten det er bevidst eller ubevidst. Teatral er derimod teatrets virkemidler, intrigegreb osv., som afslører det teatraliske. Holms pointe er, at denne skelnen ikke altid er lige klar og blander sig i nogle af komedierne som i eksempelvis *Erasmus Montanus* og

Jeppé på bjerget. Den svigtende evne til at gennemskue forholdet mellem fiktion og realitet er ikke blot lattervækkende, den har også en tragisk dimension: Maskeraden er ikke blot overfladisk »thi i hvert Menneske en selsom Chaos er« (Ibid. s. 83), lyder Holbergs analyse og antyder, at det tvetydige, det ustabile og modsætningsfyldte mellem fornuft og følelse er et vilkår, som knytter sig til det moderne individ, som ikke længere besidder en »sand kerne« eller »maske« .

Holm peger mange steder på denne modernitet hos Holberg og dermed også på komediernes modernitet, som danner baggrund for en oversættelse.

Produktionerne i Århus, med Asger Bonfils som instruktør, har bl.a. budt på en *Jeppé paa Bierget* som karnevalessk drømmespil med en ung, mager Jens Albinus i titelrollen. *Den politiske Kandestøber* som portræt af Hitler, *Ulysses von Ithacia* som surreelt krigsdrama uden parodi. Påstanden er naturligvis, at disse greb ikke er mærkværdige for mærkværdighedens skyld, men fokuseringer på potentialer i teksten i forhold til de oprindelige og nutidige kontekster. Ambitionen er, at koncepterne, de dramaturgiske greb, som hver især har været forholdsvis radikale, der ved bliver organiske, dvs. umærkelige – og ikke bare mærkelige. (Ibid. s. 260)

Gendigtningen eller adaptionen af Holbergs *Melampe* viser meget klart Holms metode. Gennem en analytisk rekonstruktion af det historiske grundlag for »tyrkerangsten« og frygten for krig, som dukker op her og der hos Holberg, får teksten en fornyet aktualitet, idet den blev opført samtidig med, at konflikten omkring de såkaldte

Muhammedtegninger eksploderede i januar 2006. På mange måder minder metoden om den polske dramaturg Jan Kotts signalement af teksten som en svamp, der suger betydning til sig fra konteksten.

Holms tredje vej kan man udmærket diskutere, og jeg føler mig ikke helt overbevidst om konstruktionen som forekommer inspireret af Brecht-traditionens dramaturgi i forhold til tekst og forestilling. Det principielle i positionen bliver svækket af, at Holm efter min mening investerer en god del moralisme i sin fremstilling af sine modstandere: dem som udøver »hjemmestrik og klippe-klistre«, »epigonerne«, dem som sjusker, er overfladiske, mangler vilje og evne, som ikke forstår teksten, som er forudsigelige og som »ingenting har

at fortælle« (s. 265). Holm svinger på bedste Holberg maner piskan over alle, som ikke har et selvstændig kunstnerisk projekt og anklager postmodernismens konceptteater for: »selvkørende sarkasme« (s. 265). Holms tredje vej er i egen selvforståelse nærmere virkeligheden og en sand gengivelse af verden. Denne moralske forpligtigelse er jo i sig selv en konstruktion, som specielt i forhold til anvendt dramaturgi kan give en skævvridning af metoden og en indsnævring af perspektivet.

Litteratur

Bent Holm: *Skal dette være Troja? Om Holberg i virkeligheden*. Forlaget Multivers 2004.

> Dorthe Hansen Carlsen, Aksel Erhardsen og Maibritt Saerens i »Melampe« (Isenesættelse: Asger Bonfils, Aarhus Teater 2006, foto: Jan Jul)